

CE SE ÎNTÂMPLĂ CU FILOSOFIA CONTEMPORANĂ?

KEVIN MULLIGAN
Universtiata din Geneva,
Elveția

PETER SIMONS
Trinity College, Dublin,
Irlanda

BARRY SMITH
Universtiata din Buffalo,
Statul New York, SUA

What's Wrong with Contemporary Philosophy? Philosophy in the West divides into three parts: Analytic Philosophy (AP), Continental Philosophy (CP), and History of Philosophy (HP). But all three parts are in a bad way. AP is sceptical about the claim that philosophy can be a science, and hence is uninterested in the real world. CP is never pursued in a properly theoretical way, and its practice is tailor-made for particular political and ethical conclusions. HP is mostly developed on a regionalist basis: what is studied is determined by the nation or culture to which a philosopher belongs, rather than by the objective value of that philosopher's work. Progress in philosophy can only be attained by avoiding these pitfalls.

Keywords: analytic philosophy, continental philosophy, history of philosophy, horror mundi.

I. TRIPARTIȚIA FILOSOFIEI

Filosofia occidentală se constituie, în prezent, din trei părți – filosofie analitică (FA), filosofie continentală (FC) și istoria filosofiei (IF).

Filosofia analitică, deși extrem de variată, prezintă patru caracteristici majore. În primul rând, este practică cu toate exigențele rigorii teoretice. În al doilea rând, practicienii nu consideră, în genere, că filosofia este sau poate fi o știință, adică nu cred că poate spori fondul cunoașterii umane pozitive. În al treilea rând, filosofii care până de curând reprezentau modelele cele mai influente pentru practicarea filosofiei ca întreprindere teoretică – Chisholm, Davidson, Armstrong, Putnam, Kripke, Searle – par lipsiți de succesori direcți. În fine, FA a reușit în sarcina instituțională de a atrage un număr crescut de tineri filosofi bine instruiți și inteligenți. Fiecare dintre aceste caracteristici reflectă o pretenție empirică relativ necontroversată.

Filosofia continentală este aproape la fel de variată ca FA, dar este întotdeauna ferm antiteoretică. Acest lucru este valabil mai ales pentru acele tipuri care etalează eticheta „teorie”, dar și, în general, pentru toate acele tradiții ale FC unde obiectivele politice sunt mai mult sau mai puțin preeminente. Eroii FC – Heidegger, Foucault, Deleuze, Derrida – aparțin, și ei, trecutului și par a fi lipsiți de continuatori direcți.

Istoria filosofiei este o preocupare atât pentru filosofi analitici, cât și pentru cei continentali. În Europa – cu excepția Scandinaviei și a Poloniei –, filosofia este, în mare măsură, constituită numai din istoria filosofiei. Identificarea aproape totală a filosofiei cu istoria sa în Europa continentală reprezintă reflexul unui scepticism funciar referitor la pretențiile teoretice ale filosofiei. Pretenții, la rândul lor, nesupuse discuției – după cum poate reieși ușor din examinarea publicațiilor filosofice continentale.

Cum este posibil ca atâția filosofi analitici să practice filosofia într-o manieră mai mult sau mai puțin riguroasă și întotdeauna teoretică, fără a considera totuși că aceasta poate fi o știință, nici că poate spori fondul cunoașterii umane pozitive? Uneori, această combinație se datorează convingerii că filosofia nu poate fi altfel decât aporetică. Uneori se datorează credinței că filosofia poate aspira cel mult la rezultate negative. Alteori se datorează credinței că scopul ultim al filosofiei nu este unul teoretic (oricât de multă teorie poate fi implicată pe parcurs), ci practic – spre exemplu, terapeutic. Alteori se datorează prudenței sau autoiluzionării sau subtilei influențe kantiene.

II. FILOSOFIA ANALITICĂ

Poate cea mai evidentă ilustrare a acestor pretenții este oferită de domeniile metafizicii și ontologiei care, alături de logică, reprezintă miezul filosofiei teoretice. Deși metafizica și ontologia au fost dintotdeauna parte a filosofiei, fiind, probabil, mai populare în FA astăzi decât oricând înainte, ele continuă să facă obiectul unui scepticism care nu se aplică epistemologiei și nici chiar filosofiei practice. Sursa acestui scepticism nu este greu de determinat. Dacă se consideră că filosofia este sau poate fi o știință, atunci metafizica și ontologia își merită cu certitudine tradiționalul loc central în filosofie. Dacă pretențiile științifice ale filosofiei sunt privite cu scepticism, atunci acesta va viza cu precădere metafizica și ontologia.

Să presupunem că ontologia este studiul a ceea ce ar putea fi, iar metafizica studiul a ceea ce este. Atunci, metafizica este evident inseparabilă de știința empirică. Dar este, totodată, inseparabilă de preocuparea pentru lumea reală. O asemenea preocupare, s-ar putea presupune în mod firesc, se va extinde, spre exemplu, asupra metafizicii limitelor, de tipul granițelor dintre moarte și viață sau dintre sănătate și boală, sau asupra metafizicii cantităților și calităților, a energiilor și funcțiilor, sau efectiv asupra metafizicii oricăruia dintre domeniile de interes teoretic actual din afara filosofiei.

Însă preocuparea pentru lumea reală nu este specifică numai ontologiei și metafizicii analitice. Să luăm în considerare, spre exemplu, metafizica obiectelor și a faptelor sociale (a banilor, a contractelor, a testamentelor și a corporațiilor). Întrebările specifice acestei părți a metafizicii ar putea fi în mod rezonabil considerate de mare interes pentru orice filosofie, practică sau teoretică, a fenomenelor politice,

sociale și culturale. Dar metafizica analitică a lumii sociale începe abia în 1995, odată cu publicarea de către John Searle a lucrării sale *The Construction of Social Reality*, fără să avanseze semnificativ de atunci.

Un alt exemplu al lipsei de preocupare pentru lumea reală a ontologiei și metafizicii analitice provine din domenii cum ar fi bio-informatica, inteligența artificială și așa-numita „semantică web”. Relevanța ontologiei și a metafizicii ar trebui cu siguranță recunoscută în astfel de domenii¹. De fapt, confuzia filosofică este la ordinea zilei pentru că filosofii analitici cu unele cunoștințe de ontologie, manifestându-și *horror mundi*, au arătat un interes scăzut în a se confrunta cu problemele lansate dinspre aceste domenii, lăsându-i în schimb pe exponenții altor discipline, naivi din punct de vedere filosofic, să facă ravagii ontologice. Filosofii, la rândul lor, se ocupă cu puzzle-uri interne, ignorând dezastrul produs în lumea exterioară.

Iar ceea ce este valabil pentru ontologie și metafizică, este valabil, totodată, și pentru alte domenii ale FA. În istoria recentă a FA au fost puse pe tapet serii de puzzle-uri, instituind tendințe și atrăgând o parte semnificativă a tinerilor absolvenți de facultăți, pentru a se stinge apoi fără vreo soluție evidentă. Aceste probleme includ: paradigme, reguli, asemănare de familie, criterii, „gavagai”, Gettier, designație rigidă, genuri naturale, funcționalism, eliminativism, minimalism, conținut restrâns *versus* conținut extins, lumi posibile, externalism *versus* internalism, vaguitate, cea de-a patra dimensiune și, mai recent, prezenteism.

Deși toate problemele menționate sunt autentice filosofice, tratarea lor se face încă în temeiul unei atitudini de tip *horror mundi* de către unii practicieni ai filosofiei, al căror orizont depășește doar puțin ultimul număr din *Mind* sau *The Journal of Philosophy*. Sistemul filosofiei profesionalizate specific FA încurajează introspecția și o relativă izolare, întrucât nu concepe filosofia ca fiind direct relevantă pentru preocupările științifice prevalente în lumea exterioară. Ca urmare, după explorarea principalelor opțiuni, ceea ce durează între 2 și 10 ani, devine dificilă construirea unei cariere prin contribuția la dezbateri, astfel că interesul se mută în altă parte. Rezultatul este un șir de probleme nerezolvate. Problemele nu sunt nesoluționabile, nici irelevante, dar încercările de a le rezolva sunt insuficient delimitate de teme din afara filosofiei concepute îngust și incestuos. Acestea sunt, la rândul lor, insuficient delimitate de încercarea de a construi un sistem sinoptic prin eforturi susținute de colaborare, în care tezele filosofice privitoare la substanță, materie, calități, știință, sens, valoare etc. ar putea fi reciproc coerente.

În științele pozitive sunt așteptate rezultatele. În FA este așteptat următorul puzzle. Puzzle-urile filosofice distrag de la greutatea vieții. Acestea își au, fără îndoială, locul într-o cultură teoretică înfloritoare. Dar FA este în chiar miezul său o cultură condusă de puzzle-uri, mai degrabă decât de țeluri teoretice sistematice de anvergură. Russell recomandă proviziile de puzzle-uri încă din 1905²; *Analysis* a

¹ „Ontologia genetică” a avut deja opt milioane de accesări pe Google.

² Deși nu a intenționat vreodată ca rezolvarea de puzzle-uri să se identifice cu filosofia în ansamblu.

fost înființată ca revistă dedicată rezolvării puzzle-urilor. Calea cea mai scurtă spre o carieră în zona competitivă a FA moderne constă în a alege un puzzle dintr-un domeniu la modă – fie vaguitatea, echivalenții modali, designația rigidă, eliminarea adevărului – și a propune în jocul dialectic o întorsătură nebănuită, câștigând astfel câteva citări în jocul monden al ping-pong-ului filosofic. Filosofia F(a)ntologică (*F(a)ntological philosophy*) triumfă³, întrucât lumile posibile elegant structurate sunt mai plăcut de explorat decât realitatea nudă înconjurătoare.

Fără îndoială că filosofii lipsiți de interes pentru lumea reală nu pot aduce decât ocazional contribuții semnificative filosofiei. Însă o tradiție filosofică ce suferă într-o manieră endemică de viciul lui *horror mundi* este condamnată la inutilitate. Și în știința empirică se poate întâmpla să înflorească pentru scurt timp întregii comunități de cercetare fără preocupări legate de lumea reală. Dar aici, independent de interesele și pretențiile oamenilor de știință, lumea reală îi recheamă repede la ordine dacă se îndepărtează prea mult de realitate. Filosofii, pe de altă parte, nu își pot confrunta ideile cu realitatea în acest mod direct. De aceea pot înflori tradiții filosofice indiferente la modul de a fi al lumii reale.

III. FILOSOFIA CONTINENTALĂ

Și în FC prosperă tot metafizica. Afirmații referitoare la natura realității și a ființei, la posibilitate și necesitate, la particular și universal sunt vehiculate *ad nauseam* de către practicieni. În plus, metafizica continentală este inseparabilă de o preocupare autentică pentru lumea reală. Dar această preocupare nu este una teoretică.

Mai întâi, metafizica continentală este invariabil comandată de concluzii politice și etice. Ontologia lui Heidegger din 1927 este făcută pentru a da expresie lugubruului său naturalism supranatural protestant. Multiplicitățile lui Deleuze și Guattari, unde diferența nu este nici numerică, nici calitativă, sunt construite pentru a da expresie stângismului lor infantil marca 1968. Expunerile lui Habermas referitoare la adevăr și valoare sunt făcute pentru o viziune politică în care toți cetățenii ar fi obligați să asiste la echivalentul unui seminar înfinit despre Kant, emancipându-se dialogic.

În al doilea rând, metafizica continentală, asemenea celorlalte părți ale FC, nu este practică în niciun mod genuin teoretic. Așa cum într-o poezie bună forma și conținutul sunt inextricabil îngemănate, în FC metafizica este inseparabilă de expresia ei idiosincronică („différance”, de pildă). În cele din urmă, interesul FC față de lumea reală vizează lumea socială și politică, niciodată lumea fizică sau biologică. Numai ocazional, când o teorie științifică rezonază cu viziunea sa asupra lumii, metafizicianul continental își îndreaptă atenția spre știință (spre teoria catastrofei, teoria complexității, teoria gravitației cuantice, teoremele lui Gödel), pentru a se juca cu un număr de expresii prost înțelese.

³ Vezi Smith (2005).

IV. ISTORIA FILOSOFIEI

Să luăm în considerare două moduri diferite în care ar putea fi practică istoria filosofiei și în care ar putea fi stabilite și studiate canoanele ei. Una dintre extreme este reprezentată de istoria filosofiei ca istorie a filosofiei circumscrisă regional, cultural etc., unde filosofia, a cărei istorie este studiată, este determinată de națiunea, limba sau cultura căreia filosoful respectiv îi aparține. Cealaltă extremă este reprezentată de istoria filosofiei ca istorie a superlativului a ceea ce a fost gândit, spus, susținut de-a lungul timpului, unde filosofia a cărei istorie este studiată, precum și modul în care este studiată sunt determinate de convingerea că filosofia poate progresa pentru că deja a progresat.

Cum se raportează la aceste două posibilități maniera în care este practică în prezent istoria filosofiei? Deloc surprinzător, opțiunea naționalistă (regionalistă etc.) constituie regula: britanicii studiază mai ales Locke și Hume, filosofii din Statele Unite studiază Peirce și Dewey, francezii îi au pe Malebranche și Bergson, germanii pe Fichte și Schelling. Desigur, toți filosofii analitici îi studiază pe Frege, Russell și Moore, iar uneori pare că Wittgenstein a pătruns în panteonul marilor filosofi ai Occidentului. Un mic grup canonic de filosofi moderni se bucură, de asemenea, de atenție aproape peste tot – Hobbes, Descartes, Leibniz, Kant. Mai important, interesul pentru filosofia antică și medievală nu cunoaște limitări de tip geografic.

Să luăm în considerare a doua opțiune, care reprezintă acum o simplă curiozitate. Poate ultimii care au creditat această opțiune au fost Brentano și unii dintre elevii săi. Acum se consideră că a lua în serios cea de-a doua opțiune înseamnă a trăda sarcina specifică istoricului. Unii istorici ai filosofiei din tradiția analitică au fost suspectați de creditarea acestei opțiuni, dar acum câștigă teren acei istorici care insistă asupra exegezei textului brut și asupra reconstituirii dezinteresate a influențelor.

Putem rezuma această opoziție între două tipuri de istorie a filosofiei ca opoziție între studiu al filosofiei trecutului, indiferent de valoare, și studiu al *descoperirilor* filosofice ale trecutului. Acesta din urmă, în special, necesită o conștientizare a distincției dintre realizările filosofice și drumurile închise. Și aceasta, la rândul ei, necesită o concepție despre filosofie ca întreprindere teoretică pasibilă de a conduce la cunoaștere pozitivă.

De ce prima (în diferitele sale variante) este cea care prevalează? Aceasta este o întrebare complexă și dificilă. Dar unul dintre motivele predominanței sale în Europa rezidă în aceea că filosofia nu este luată în serios acolo ca întreprindere teoretică. Într-adevăr, identificarea aproape totală a filosofiei cu istoria sa nu lasă spațiu filosofiei teoretice și, astfel, nici fundament pentru o concepție care să nu fie pur regionalistă asupra istoriei disciplinei. În schimb, regăsim coexistența unei familiarizări pe scară largă cu egologia lui Fichte sau cu diferența ontologică heideggeriană cu, să spunem, ignorarea aproape completă a concepției lui Bolzano despre diferența dintre consecință logică și explicație.

În spațiul FA, în schimb, istoria filosofiei reprezintă un *amestec* incomod din cele două opțiuni principale. Aici, istoria filosofiei vizează întotdeauna teme familiare de logică, minte și limbaj. Dar este, în același timp, surprinzător de indiferentă tocmai față de istoria acelor idei care și-au dovedit aici fertilitatea. Astfel, cantitatea enormă de comentarii despre Wittgenstein nu acordă aproape nicio atenție contextului austro-german al principalelor sale idei. Anticiparea de către Anton Marty a concepției lui Grice asupra sensului rămâne necunoscută. La fel și anticiparea de către Adolf Reinach a teoriilor actelor de vorbire elaborate de Austin și Searle.

Lipsa de interes a FC față de filosofie ca întreprindere teoretică apare cel mai clar în raporturile sale cu mișcarea fenomenologică. Heidegger, Sartre, Derrida și mulți alți gânditori de marcă ai FC s-au desprins din fenomenologie. În același timp, FC respinge concepția asupra filosofiei ca întreprindere teoretică îmbrățișată de Husserl și de ceilalți fondatori ai fenomenologiei – fără vreo tentativă, însă, de justificare a acestei respingeri. De fapt, fenomenologia a servit FC ca pretext de proliferare multiformă – fenomenologie marxistă, fenomenologie feministă, hermeneutică, „falologocentrismul” lui Derrida –, dar în toate aceste cazuri aspirațiile fondatorilor fenomenologiei de a dezvălui adevărul au fost subordonate unei agende nonteoretice, fie politice sau socio-culturale, iar în cazul lui Derrida unui program cinic antiteoretic.

În plus, în ciuda dominației fenomenologiei în practica filosofică din FC, istoria FC este uimitor de ignorantă în ceea ce privește istoria fenomenologiei înseși. Atenția revărsată din belșug asupra manuscriselor lui Heidegger sau Fink coexistă cu ignorarea aproape completă a scrierilor unor fenomenologi cu adevărat importanți, precum Reinach, Ingarden sau Scheler.

V. SFÂRȘIT

În Europa, FC a triumfat instituțional și cultural, în pofida faptului sau tocmai parțial datorită faptului că nu a câștigat niciodată vreo luptă teoretică, găsindu-și înflorirea în *foileton*. Și în anumite departamente de filosofie din America de Nord, FC se îndreaptă încet spre hegemonie, mimând succesele mișcărilor antiteoretice înrudite din departamentele de sociologie, literatură, studii culturale, geografie, antropologie, arheologie și așa mai departe. Totuși, în departamentele de top de filosofie din lumea anglo-saxonă, FA își are încă loc, deși are aerul unei afaceri academice închise, adesea mândră de lipsa ei de relevanță în raport cu preocupările lumii reale. IF, pe de altă parte, se rezumă aproape peste tot la hagiografie naționalistă sau regionalistă.

Astfel, componentele majore ale filosofiei secolului XX sfârșesc înfrânte. Reacția tradițională, verificată și testată în caz de înfrângere, este regruparea în jurul steagului. Ceea ce Russell a spus în urmă cu aproape un secol este, ca întotdeauna, actual:

„Au existat prea multe soluții eroice în filosofie; travaliul aplicat a fost prea des neglijat; nu s-a avut răbdare. Cum s-a întâmplat cândva și în fizică, se inventează o ipoteză, iar pe baza ei se construiește o lume bizară, *fără niciun scrupul de raportare la lumea reală*. Adevărata metodă, în filosofie și în știință, va fi inductivă, meticuloasă și nu va fi dublată de credința în datoria fiecărui filosof de a rezolva orice problemă singur. Aceasta este metoda care animă realismul analitic și, *dacă nu mă înșel, este singura metodă prin care filosofia va reuși să obțină rezultate la fel de solide ca cele ale științei*.” (Russell, 1911, p. 61, subl. n.).

Spiritul de autentic pionierat din faza timpurie și constructivă a FA își găsește corespondențe la primii fenomenologi, cu atât mai mult cu cât în urmă cu un secol nu exista nicio prăpastie între ei. Și tocmai acest spirit trebuie reaprins. Filosofii ar trebui să își descopere și să își exercite abilitățile analitice. Ar trebui să valorizeze virtuțile teoretice ale coerenței, ale clarității analitice, ale adecvării explicative și ale simplității exigente, să fie conștienți de adâncimea istorică și de capcanele ideilor pe care le vehiculează și să se abțină de la a asuma că tot ce este nou este mai bun. Ar trebui să aibă încredere în bunul simț, să evite prostiile și să se ferească de celebritate. Dar, mai presus de orice, ar trebui să privească dincolo de filosofie: să studieze și să respecte științele și bunele practici și să încerce să le înțeleagă implicațiile. Asemenea oamenilor de știință, ar trebui să coopereze și în interiorul disciplinei și cu alte discipline, să caute finanțare pentru proiecte de cercetare integrată, să vizeze cuprinderea teoretică, să își folosească abilitățile și cunoștințele pentru crearea de punți între compartimentele cunoașterii. Ar trebui să învețe cum să-și prezinte clar ideile oricărui tip de public, nu numai colegilor pasionați de aceleași teme. Mai presus de orice, filosofii ar trebui să fie modești în fața complexității evidente a lumii, a realizărilor filosofice anterioare și a celor nonfilosofice contemporane și a propriei lor failibilități. Iar cu această umilință ar trebui să vizeze neabătut descoperirea adevărului, oricât de complex, frustrant și inatractiv s-ar vădi acesta.

REFERINȚE

- B. Russell (1911), *Le réalisme analytique*. Bulletin de la société française de philosophie 11:53–61.
 B. Smith (2005), *Against Fantology*. In: Reicher ME, Marek JC (eds.), *Experience and analysis*. öbv&hpt, Vienna, pp. 153–170.

Traducere de Oana Vasilescu

Notă: Text apărut inițial în revista *Topoi*, 25 (1–2), 2006, p. 63–67, și tradus din engleză cu permisiunea autorilor, a editorului revistei și a Editurii Springer.

Traducerea textului a fost finanțată printr-un grant al Autorității Naționale Române pentru Cercetare Științifică, CNCS-UEFISCDI, proiectul PN-II-ID-PCE-2011-3-0661.